

על כעס וחכמה

כִּי בָרַב חֲכָמָה רָב פְּעֵס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מְכַאֲוֵב: (קהלת פרק א פסוק יח).¹

דעת מקרא על הפסוק – החכם רואה את החסרונות

פתגם המסכם את תוצאות הרדיפה אחרי חכמה. ברוב חכמה – ככל שתרבה החכמה. רוב כעס – כן ירבה הצער של החכם, מפני שאינו יכול להגיע אל תכליתה ומפני שהוא מטיב לראות את חסרוניו וגם את הפגמים בחברה. ויוסיף דעת – זה אשר יוסיף לדעת יתר על אחרים, יוסיף מכאוב – לעצמו.²

אבן עזרא על הפסוק – כעס וכאב על ארעיות החיים

כי - כאשר ביקש לדעת השכלות, ראה כי המשכיל, המכיר דברי העולם ברוב חכמתו, תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים, בעבור דעתו שאחריתם למות בחייו או אחריו, ולא בעושר כעוף יעופף.³ וגם לא יועיל ויושיע ביום האיד⁴ ויום המות נתון בין שתי עיניו.⁵

בראשית רבה יט א פרשת בראשית⁶ – הבדל בין אדם לבהמה ואחריות החכם

"והנחש היה ערום" (בראשית ג א). כתיב: "כי ברב חכמה רוב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב" (קהלת א יח) - ע"י שאדם מרבה עליו חכמה, הוא מרבה עליו כעס; וע"י שהוא מוסיף דעת, הוא מוסיף עליו מכאוב.⁷ אמר שלמה: ע"י שהרביתי עלי חכמה, הרביתי עלי כעס; ועל ידי שהוספתי עלי דעת, הוספתי עלי מכאוב. שמעת מימך אומר: תמור זה חֲמָה עליו, אֶבְבִּית עליו? והיכן הם יסורים מצויים? בבני אדם!⁸ רב אמר: אין תלמיד חכם צריך התראה. אמר ר' יוחנן: ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן, אם מתפחמים הם קמעא, הם אבודים. אבל כלי פשתן הארבלים כמה הם וכמה דמיהם?⁹ תני ר' ישמעאל: לפום גמלא שיחנא.¹⁰

¹ זה הפסוק החותם את 'הפתיחה הסוערת' של קהלת בפרק א של הספר. ולמרות שקהלת סותר עצמו מיניה וביה פעמים רבות במגוון נושאים בהם הוא דן, נראה שדווקא כאן יש לקרוא את שישה הפסוקים החותמים את פרק א ברצף: "וְנָתַתִּי אֶת לְבִי לְדָרוֹשׁ וְלָתוֹר בַּחֲכָמָה עַל כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת הַשָּׁמַיִם הוּא עֵינֵי רַע נָתַן אֱלֹהִים לְבִנֵי הָאָדָם לְעִנּוֹת בּוֹ: רְאִיתִי אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַחַת הַשָּׁמַיִם וְהִנֵּה הַכֹּל הֵבֵל וְרֵעוּת רֵיחַ: מֵעֵת לֹא יוּכַל לְתַקֵּן וְחֲסָרוֹן לֹא יוּכַל לְהַמְנוֹת: דִּבְרַתִּי אֲנִי עִם לְבִי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הַגִּדְלִיתִי וְהוֹסַפְתִּי חֲכָמָה עַל כָּל אֲשֶׁר הָיָה לְפָנַי עַל יְרוּשָׁלַם וְלְבִי רָאָה הַרְבֵּה חֲכָמָה וְדַעַת: וְאֶתְנֶה לְבִי לְדַעַת חֲכָמָה וְדַעַת הוֹלְלוֹת וְשִׁכְלוֹת יְדַעְתִּי שֶׁגַם זֶה הוּא רִעִיוֹן רֵיחַ: כִּי בָרַב חֲכָמָה רָב פְּעֵס וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מְכַאֲוֵב." החכמה איננה רק 'רעיון רוח' – היא ענין רע המוסיף כעס וכאב.

² שתי סיבות מציע פירוש דעת מקרא (מרדכי זר-כבוד) מדוע ככל שאדם רוכש יותר חכמה ודעת הוא לא רק כועס, אלא גם כואב ודואב. האחת, משום שככל שאדם לומד ורוכש ידע הוא מבין עד כמה הוא רחוק מלהקיף את החכמה כולה (בימינו, אפילו במקצוע והתמחות ספציפיים). והסיבה השנייה היא שככל שהאדם משכיל יותר הוא רואה את חסרוניו הוא וחסרוניו החברה שסביבו. אבל זו כאמור רק דעה אחת של קהלת על החכמה ולא חסרים בספרו גם פסוקים בשבח החכם והחכמה, כגון: "הַחֲכָמִים עֵינֵינוּ בְּרָאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֲשָׁךְ הוֹלֵךְ" (ב יד), "כִּי לְאָדָם שְׁטוּב לְפָנָיו נָתַן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׁמְחָה" (שם כו), "כִּי בָצַל הַחֲכָמָה בָּצַל הַכְּסֵף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחֲכָמָה בְּעֵלְיָהּ" (ז יב) ועוד. ולסוקרטס מיוחסת האמירה: "החכמה האמתית היא לדעת שאתה לא יודע". ובמחשבת ישראל מצטטים רבים את האמרה: "תכלית הידיעה שלא נדע". אז למה תוספת החכמה צריכה לגרום לכעס ולמכאוב?

³ רמז ברור למשלי כג פסוקים ד-ה: "אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר מִבְּיַתְךָ חֶדְלִ: הַתְּעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִינְנוּ כִּי עֲשָׂה יַעֲשֶׂה לּוֹ כְּנָפִים כְּנֹשֶׁר יַעֲוֶה הַשָּׁמַיִם".

⁴ אִיד או אִיד הוא אסון או צרה, דברים לב ה, שמואל ב כב יט, ירמיהו יח ז, תהלים יח יט, משלי כז י, איוב כא ל ועוד.

⁵ חייו של מי שמקדיש את חייו לחכמה הם בכעס ומכאוב תמידיים משום שככל שהוא מרבה בידע וחכמה הוא מבין ומפנים שהחיים הם בני חלוף וגם אסונות (איד) צפויים בהם. ולפיכך אין הוא נהנה ממשפחה (בנים), נכסים ועושר, תענוגות החיים וכו'. אך נראה לנו שדווקא אבן עזרא לא יכול להתלונן. חייו היו אמנם בני חלוף ומלאי קשיים וייסורים (אולי גם כעסים), אבל חכמתו עומדת לדורי דורות. אולי גם קהלת עצמו שיצר את ספרו שזכה להיכנס אל ספרות הקודש והתגבר על הניסיונות לנגוז אותו, עשה כאן 'טריק קטן'. הוא יצר ספר חכמה ובו לא מעט פסוקים סותרים זה את זה בערך החכמה (או הבלוּתָהּ), ובהם הפסוק שאנו דנים בו, והנה חכמה זו שרדה הרבה אחריו ולא דווקא יצרה כעסים. כמה דרשות ופירושים נכתבו על ספרך קהלת!

⁶ ראו מקבילות לדרשה שלהלן בקהלת רבה פרשה א על הפסוק: "כי ברב חכמה רוב כעס", וכן במדרש שמואל (בובר) ז ג.

⁷ שעורמתו וחכמתו של הנחש, וידיעת הטוב והרע של אדם וחווה, גרמו לכעסו של הקב"ה. או שמא גם לכאבם וכעסם של אדם וחווה ("בזעת אפיק תאכל לחם", "בעצב תלדי בנים") שכעת מכירים את הרע לצד הטוב. ואולי גם לרצח של הבל בידי קין. ונראה שיש כאן גם חיזוק לפירוש אבן עזרא לעיל.

⁸ נקודת המבט של הדרשן (של החכמה והידע בתקופתו) היא שלבעלי חיים אין ייסורים (חמה היא חום ואבבית היא קור של קדחת), אולי משום שאנחנו לא שומעים ורואים אותם מתלוננים. אבל לאור הידע של ימינו, קביעה זו צריכה עיון. ועכ"פ, הנחש לא כעס.

⁹ הדרשן נגרר כאן להמשך הסבר הפסוק "כי ברוב חכמה רוב כעס" ומציע להחיל אותו על תלמיד חכם שיוודע את ההלכה על בוריה ולפיכך הוא נענש מיד ובלו צורך להתרות בו ולומר לו שדבר זה אסור. והדימוי שהוא יוצר הוא עם כלי פשתן שככל שהם משובחים ועדינים ויפים יותר, הם גם פגיעים יותר. עוד על שבחם של כלי פשתן העשויים בעיר בית שאן ראו בירושלמי קידושין ב ד: "כלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן ככלי צבועין הן".

¹⁰ תרגום: לפי (כח) הגמל – המשא (שנותנים עליו). הדרשן רואה גם בדימוי זה הקבלה לרעיון שככל שאדם מוסיף חכמה הוא כועס וכואב בשל המשא המוטל עליו. ראו גם במדרש ספרי סימן שמג את המשל על הכלב והחמור, על מי מעמיסים יותר, ובמדרש רות

מסכת פסחים דף סו עמוד ב – הכעס מסלק את החכמה

ריש לקיש אמר: כל אדם שכועס, אם חכם הוא - חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא - נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו – ממשוה, דכתיב: "ויקצוף משה על פקודי החיל וגו'" (במדבר לא יד), וכתב: "ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה" (שם כא), מכלל דמשה איעלם מיניה.¹¹

מסכת נדרים דף כב עמוד א-ב – הכעס מביא לחכמה

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו, שנאמר: "והסר כעס מלבך והעבר רעה משרך" (קהלת יא ז) ... אמר רבה בר רב הונא: כל הכועס - אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו, שנאמר: "רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו" (תהלים י). ר' ירמיה מדיפתי אמר: משכח תלמודו ומרסיף טיפשות, שנאמר: "כי כעס בחיק כסילים ינוח" (קהלת ז ט) ... רב נחמן בר יצחק אמר: בידוע שעונותיו מרובין מזכותיו, שנאמר: "ובעל חימה רב פשע" (משלי כט כב).¹²

אמר רב אדא ברבי חנינא: אלמלא (לא) חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא, מאי טעמא? "כי ברוב חכמה רוב כעס".¹³

פסיקתא דרב כהנא פיסקא יד שמעו – בשלבים ובשרשרת אינסופית

... וכיון שלא שמעו, אמר להם הקב"ה: "שמעו דבר ה'" (ירמיה ב ד), עד שלא תשמעו דברי ירמיה. שמעו דברי תורה, עד שלא תשמעו דברי נבואה. שמעו דברי נבואה, עד שלא תשמעו דברי תוכחות. שמעו דברי תוכחות, עד שלא תשמעו דברי קינתורין. שמעו דברי קינתורין, עד שלא תשמעו קל קרנא משרוקיתא (דניאל ג טו).¹⁴ שמעו בארץ, עד שלא תשמעו חוצה לארץ. שמעו חיים, עד שלא תשמעו מתים. ישמעו אודניכן עד שלא ישמעו גופיכן. ישמעון גופיכן עד שלא ישמעו גרמיכון – "העצמות היבשות שמעו דבר ה'" (יחזקאל לו ד).¹⁵

רבה א ד את מי מנסים – בני אדם גיבורים, ואת מי לא – בני אדם שפופים. נראה שקבלנו הסבר נוסף לפסוק בקהלת, שונה מעט ממה שראינו עד כה: עם הידע והחכמה באים האחריות ומתן דין וחשבון. זה פירוש "כעס" ו"מכאוב" עפ"י דרשה זו שפתחה בנחש הערמומי וסיימה בתלמידי החכמים. ראו פירוש רבי בחיי בן אשר, ויקרא ד ג על כהן משיח שחטא: "כי ברוב חכמה רב כעס - לפי מה שהוא יותר חכם וצדיק יכבד כעס חטאו ושגיאתו אצל הקב"ה, והראיה ממשוה רבינו עליו השלום". ואם נחזור לפשתן, ראו גם בבראשית רבה לב ג פרשת נח, במשל על הצדיקים והרשעים: "אמר רבי יוסי בן חנינה: הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת וכל זמן שהוא מקיש עליה היא משתמנת, ובשעה שהוא יודע שהפשתן שלו רעה, אינו מספיק לקוש עליה אחת עד שהיא פוקעת". כנראה שבבית שאן כתשו חזק את הפשתן שגדל בעמק.

¹¹ כאן לא נזכר הפסוק מספר קהלת בו אנו דנים, אבל נראה שהוא עומד יפה ברקע. ככל שאדם מחכים הוא עשוי לכאוב ולדאוב על העולם שסביבו (אבן עזרא לעיל) ולעיתים גם לגלות קוצר רוח בפרט כלפי מי שנחשבים בעיניו (בצדק ושלא בצדק) חכמים פחות ממנו (או יריבים בחכמה). דא עקא, אומר ריש לקיש, כעס זה יסלק ממנו את חכמתו - לפחות באותו רגע שהוא כועס וכמשפט העממי: אם אתה צועק סימן שאתה לא צודק. ומי לנו גדול ממשוה שכאשר כעס על אלעזר הכהן, נתעלמה ממנו ההלכה. ראו דברינו [כשמשוה כועס](#) בפרשת שמיני. ומי הדרשן כאן? ריש לקיש שנפגע עד מות מכעסו של ר' יוחנן גיסו/חברותא שלו, ראו בדברינו [יוחנן קפדן היה](#) בדפים המיוחדים. בקיצור ובחיבור דרשה זו לפסוק בקהלת שאנו דנים בו, נתיב החכמה הוא משעול מסוכן וחרב פיפיות. ככל שהאדם מחכים הוא עשוי לכעוס וכעס זה עצמו יסלק ממנו את חכמתו. אולי הפתרון הוא לזכור את העצה של בן זומא: "אזיהו חכם, הלומד מכל אדם" (אבות ד א), וכן את מאמר רבי חנינא בגמרא תענית ז ע"א: "הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן". להכיר כל הזמן שעדיין אינך חכם, לא למדת מספיק, וממילא אין לך על מה ובגין מה לכעוס. רבו מאמרי חז"ל בגנות הכעס ונראה שאין צורך להרחיב בכך. נזכיר רק את דברי הרמב"ם שכלל ממליץ על הדרך האמצעית חוץ משתי תכונות: גאווה וכעס. ראו דבריו בהלכות דעות פרק ב הלכה ג: "ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר. והוא גובה לב ... וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו". ושם גם הביטוי "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה" שיש לו סימוכין רבים בחז"ל אבל נראה שהרמב"ם הוא שטבע מטבע לשון זו. ראו גם הסברו של הרמב"ם בשמונה פרקים (הקדמה למסכת אבות) פרק ד שחטאו של משה במי מריבה היה שכעס.

¹³ מפרש שטיינזלץ: "כלומר, רוב החכמה שיש לנו בקבלת כל ספרי המקרא היא תוצאה של רוב כעס שהכעסנו את הקב"ה". ופירוש תורה תמימה בהערות קהלת פרק א הערה פ מפנה לדברי ר' יוחנן וריש לקיש בירושלמי מגילה א ה שלעתיד לבוא: "הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל" (שאינן אלא לתוכחות ולעתיד לבוא כולם ידעו את ה'). כך או כך, רב אדא מתאר עולם אידילי שבו לכתחילה לא היה צורך בכל שאר ספרי הנ"ך, בפרט לא הנביאים המוכיחים את ישראל (גם לא נחמותיהם). דרשה קצת מפתיעה אבל נוחה. אך מה פשר ההסתמכות של הדרשה על הפסוק "כי ברוב חכמה רוב כעס"? התשובה היא שרב אדא הופך את הסדר בפסוק: רוב הכעס מביא לרוב חכמה! – חטאי בני ישראל וכעסם את הקב"ה הם שזיכו אותנו בספרות הנבואה והחכמה הרחבה: ספרי שופטים, שמואל, מלכים, נביאים ראשונים ואחרונים, תולדות בית שני, תהלים וכו' - גם ספרות החכמה ובה גם ספר קהלת ובו גם הפסוק: "כי ברוב חכמה רוב כעס". צבת בצבת עשויה. ומה זה אומר על טיב הכעס שבני ישראל הכעיסו את הקב"ה לאורך הדורות (וחטא עץ הדעת טוב ורע)? ואנו נזכרים משום מה בפסוק מספר שמואל א א ו: "וְכִסְּתָהּ צִרְתָּהּ גַם פֶּסַע בְּעֵבֹר הַרְעָמָה" והדרשות עליו שהיה זה לטובתה של חנה, כגון פסיקתא רבתי מג.

¹⁴ דברי נבוכדנצר לחנניה, מישאל ועזריה, שבהישמע קול הקרן והחליל, הם מצווים להשתחוות לצלם שעשה. ראו שם.

¹⁵ כך גם במדרש זוטא - איכה (בובר) פרשה א: "שמעו דבר ה' בית יעקב (ירמיה ב ד). אמר להם הקב"ה לישראל: שמעו דברי תורה עד שלא תשמעו דברי נביאים. שמעו דברי נביאות עד שלא תשמעו דברי תוכחות, שמעו דברי תוכחות עד שלא תשמעו דברי

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) על הפסוק – כעס הרב מרבה דעת בתלמיד

כי ברוב חכמה רוב כעס. כל אדם שהוא חכם רואה דבר שאינו הגון וכועס. וכן הוא אומר (תהלים קיט, קלו) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך. אבל ההדיוטים רואים דבר אסור ודבר ערוה ואומרים מה בכך¹⁶ ... סברה אחרת: כי ברוב חכמה. מאין תבוא החכמה לאדם: ברוב כעס - שרבו כועס עליו: ויוסיף דעת. מי הוא מי שיוסיף מכאוב? - שהלקהו רבו הרבה.¹⁷

קהלת רבה פרשה י א [י] – בהסבר פנים ולא בקהות

"אם קהה הברזל"¹⁸ - אם נתקהה הרב על התלמיד כברזל, "והוא לא פנים" - ואין הרב מסביר פנים לתלמיד, "קלקל" - קלקול מעשים יש בתלמיד. "וחילים יגבר" - מה יעשה? יביא עשרה בני אדם והם מפייסין את הרב, סוף שהוא מותיר "הכשר חכמה".¹⁹

דבר אחר: "אם קהה הברזל" - אם נתקהה התלמיד על הרב, שנאמר: "ברזל כברזל יחד" (משלי כז יז) ואין הרב מסביר לתלמיד, "קלקל" - קלקול מעשים יש בתלמיד. "וחילים יגבר" - ילך ויביא עשרה בני אדם ויפייסין את רבו. "ויתרון הכשיר חכמה" - סוף הוא מותיר לו כעסו וכשיר לו את תלמודו.²⁰

עקידת יצחק קהלת החלק הראשון – מבוכת החוקר שתמיד ימשיך לחקור

כי הנה הדברים אשר בהם החקירה הם קיימים בלתי נפסדים. אמנם אמר כי מצד החוקר לא מצא לו בו שום עזר שיהיה מוצלח בעבורו, ונתן הסיבה ואמר: "כי ברוב חכמה רוב כעס" ויוסיף. יראה שלא מצא לחלק הזה שום גבול אשר בו ינוח לב המעיין. אבל שכל עוד יוסיף להעמיק עוד יוסיף מבוכה על מבוכה מצד עומק הדרושים וקוצר יד המחשבות וטרדתן מהשיג אמיתתם ולא נשאר לו כי אם רעיון רוח לבד ובמה ישמח.²¹

...

קינטורין וכו', " וכבר הרחבנו לדון בדרשה זו בדברינו **שמעו דבר ה' בית יעקב בפרשת מסעי**. נראה שהדרשן ממשיך כאן את דרשת רב אדא ברבי חנינא שבגמרא נדרים ה"ל מהנביאים לכתובים ואולי גם לספרות חז"ל כולל עולם המדרש ודרשה זו עצמה ("דברי קינטורין"?). הכעס שעם ישראל הכעיס את הקב"ה ואת שלוחיו הנביאים הוליד ספרות חכמה ומוסר רחבה ביותר הרבה מעבר לספר התנ"ך! כעסי העם וחטאיו מביאים לכעסי הנביאים והדרשנים – כעס שמוליד חכמה שמטרתה להוכיח את העם על חטאיו וכעסיו ולנסות לתקן את דרכיו. וכך, דור אחרי דור, דרשה אחר דרשה, ספר אחרי ספר. אפשר שביד אחת הדרשן עומד ומוכיח את קהל שומעיו (ומצפה לתיקון), אך ביד השנייה הוא יודע אל נכון שזו שרשרת בלתי פוסקת של כעס-חכמה-כעס וכו', שהוא עצמו חלק ממנה. בפרט אם הכין כיוות את דרשתו המתבססת על כל חכמת הדורות שלפניו שנולדה מכעסי הדורות שלפניו.

¹⁶ עד כאן בדומה למה שכבר ראינו לעיל, בפרט בפירוש אבן עזרא. ככל שאדם משכיל ומחכים הוא רואה את חברונות העולם שסביבו – חסרונות דתיים-מוסריים במקרה זה ודואב על כך. וההדיוטות פוטרם את כל עוולות ושחיתויות העולם בתנועת יד אגבית ובמשפט קצר: מה בכך? ("כולם מושחתים", נשמע מוכר?). אבל עיקר עניינינו כאן הוא הדרשה הבאה.

¹⁷ הלימוד עצמו, תהליך רכישת הידע, כולל הקפדות הרב על התלמיד (הפרופסור על הסטודנט) הם הכעס והמכאוב שמביאים בסוף לחכמה. ראו בהקשר זה ילקוט שמעוני משלי רמז תתקסד: "כל תלמיד חכם שכועס עליו רבו פעם אחת ושוקק זוכה להבחין בין דם טהור לדם טמא". ופירוש הסולם לזוהר - שמות פרשת תצוה מזכיר את שיח בית המדרש כולו שבו חכמים מתנצחים זה עם זה: "ואם תאמר: הרי יש כעס חכמים. ומשיב: כעסם של חכמים טוב הוא לכל הצדדים. כי למדנו, שהתורה איש היא, והתורה מרתיחה אותנו, שכתוב: הלא כה דברי כאש נאם ה'. כעס חכמים הוא בדברי תורה. כעס חכמים הוא לתת כבוד לתורה. והכל לעבודת ה' הוא, לכך נאמר, כי ה' אלקיך איש אוכלה הוא אל קנא". ראו בדברינו **שוועל, עקרב, נחש וגחלי אש** בדפים המיוחדים.

¹⁸ על מנת להבין את הדרשה שמפרקת את הפסוק לקטעים ודורשת כמעט כל מילה, יש לקרוא תחילה את הפסוק המלא בקהלת י: "אם קהה הברזל? והוא לא פנים קלקל וחיילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה". על פניו נראה פשוט פסוק זה קהה וקשה כברזל להבנה, ולפיכך רבו בו הדרשות.

¹⁹ נראה שמקור דרשה זו וגם חלקה השני להלן הם בגמרא תענית דף ז עמוד ב, בדרשות של ריש לקיש ורבה על תלמיד שמתקשה בלימודו, אך העדפנו את נוסח קהלת רבה משום שבספר קהלת אנו עוסקים. בנוסח קהלת גם נזכר הכעס. והפתרונות שמוצעים שם הם קצת שונים. ראו במקור.

²⁰ קהלת כמו קהלת – פעם כך ופעם כך. אם דרשנו לעיל שכעס הרב מרבה דעת בתלמיד, וכך גם חכמים זה עם זה בבית המדרש (ראו בגמרא תענית שם על תלמידי החכמים שמחזדים זה את זה בהלכה), הנה דרשה על פסוק אחר בקהלת שמלמדנו אדרבא, חובה על הרב להסביר פנים לתלמיד וללמדו בנחת ולא בכעס: "לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד". בדרשה הראשונה נראה שהאשמה היא ברב ואילו בשנייה נראה שהאשמה היא בתלמיד או בקשר בין שניהם. בין כך ובין כך, משהו בלימוד מתקלקל. ומי הוא שצריך לתקן ולהגביר חיילים על מנת להתיר את הקהות, לטהר את האווירה בבית המדרש ולהכשיר את החכמה? התלמיד. לכאורה, משום 'כבוד הרב'. אך אפשר שגם מדרש זה קשור ל"רוב חכמה רוב כעס". הרב הוא מי שצבר יותר חכמה ולפיכך כועס וקפדן יותר. קשה לרב לעשות את מהלך הפיוס והתיקון, שהרי יש בזה מעין הודאה בכישלוננו כמלמד ומחנך, וכבר אמרו חכמים "כל הגדול מחברו – יצרו גדול הימנו" (סוכה נב ע"ב). התלמיד שעדיין לומד ורוכש השכלה, אולי גם נותר בו משהו מתום הילדות והנעורים, עדיין לא צבר הרבה 'כעסים' ומשחקי כבוד וכל כולו בשלב בחיים בו הוא לומד ומשתפר – הוא זה שמסוגל להגביר חיילים ולגרום לפיוס. אולי זה גם ילמד אותו שיעור חשוב לחיים מעבר לדפי הלימוד, שהרי בע"ה יום אחד הוא יהיה רב ויזכור להסביר ולא להקהות, להאיר ולא לכבות פנים לתלמידיו.

²¹ רבי יצחק ב"ר משה עראמה, מאה 15, ספרד, איטליה, מציע את האבחנה בין החכמה לחוקר. הידע והחכמה השלמים מצויים אי שם ואינם נפסדים או חסרים מאומה (הקוסמוס למשל מתנהל במקרו ובמיקרו עפ"י חוקים ברורים). מי שנפסד ומרגיש תמיד בחסר הוא החוקר שכלל שיוסיף להעמיק ולחקור (את נבכי הקוסמוס). רק יוסיף מבוכה על מבוכתו ולא יגיע ל'שום גבול אשר בו ינוח לב המעיין'. וכבר הערנו לעיל (סוף הערה 2) על חכמת אי הידיעה. האם עובדה זו תגרום לחוקר להתייאש ולהרים ידיים?

"ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה" ... ואם שכבר עברתי עליו ולא מצאתי בו קורת רוח כמו שאמר כי ברוב חכמה רוב כעס, הנה כדי להפיס עוד דעת בעל דין²² עוד אשוב אחפש בו כדרך המחפשים שחוזרים על המקומות הראויים להמצא בו המבוקש פעמיים ושלוש. ונתן הסבה על חזרתו לדרוש ולתור ולבקש על זה האופן וכו'.²³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) קהלת ב ט – ערך החכמה לעת זקנה

"אף חכמתי עמדה ליי". אמר שלמה: כל אף וכעס שבא עלי ללמוד החכמה היא עמדה לזקנתי.

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

²² בעל דין הוא כינוי לשטן או ליצר הרע והוא ביטוי מאוחר יחסית, ומצוי בפרט בפרשני המקרא המאוחרים, בפרט בביטוי: "שלא ליתן פתחון פה (או רשות) לבעל הדין לחלוק". וכאן נראה שהוא במשמעות של יצר החקירה והדרישה.

²³ האם החוקר הנבוך יתייאש וירים ידיים? התשובה היא: לא. יצר הסקרנות והמחקר ותאבון הדעת מפעם ופועם חזק. החוקר לא מתייאש. המחקר, העיון ודרישת החכמה נעים במעגלים בלתי פוסקים של סקרנות – פליאה – שמחה – אכזבה – מבוכה – סקרנות מחודשת וכו'.